

УДК[336.711.025.13-043.86](477)

ЕВОЛЮЦІЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ UKRAINIAN BANKING SUPERVISION EVOLUSHION

Павлюк О.О.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Міжнародний та вітчизняний досвід свідчить, що основні чинники фінансової дестабілізації в період економічних криз зосереджені в банківському секторі. Аналіз банківської системи України та основних регуляторних аспектів указує на наявність проблем, які свідчать про кризові явища в банківській системі України, зокрема в системі банківського регулювання та нагляду. Для подолання цих явищ необхідне запровадження комплексної стратегії поступового переходу до відновлення банківського бізнесу в Україні з подальшими кроками щодо втілення рекомендацій Базельського комітету.

Ключові слова: міжнародна банківська справа, банківське регулювання, банківський нагляд, регулятивне банківське середовище, Базельський комітет банківського регулювання та нагляду, директиви ЄС.

Международный и отечественный опыт свидетельствует, что основные факторы финансовой дестабилизации в период экономических кризисов сосредоточены в банковском секторе. Анализ банковской системы Украины и основных регуляторных аспектов указывает на наличие проблем, которые свидетельствуют о кризисных явлениях в банковской системе Украины, в частности в системе банковского регулирования и надзора. Для преодоления этих явлений необходимо введение комплексной стратегии постепенного перехода к восстановлению банковского бизнеса в Украине с дальнейшими шагами по воплощению рекомендаций Базельского комитета.

Ключевые слова: международное банковское дело, банковское регулирование, банковский надзор, регулятивная банковская среда, Базельский комитет банковского регулирования и надзора, директивы ЕС.

The international and domestic experience shows that the main factors of financial destabilization during the financial crises are in the banking sector. The analysis of the Ukrainian banking system and the main regulatory aspects shows that there are problems which indicate the crisis in the banking system of Ukraine, in particular in the banking regulation and supervision system. To overcome these phenomena, it is necessary to introduce a comprehensive strategy for the gradual transition to the restoration of banking business in Ukraine with further steps to implement the recommendations of the Basel Committee.

Key words: International Banking, banking Regulation, banking Supervision, banking Regulatory environment, the Basel Committee on Banking Regulations and Supervisory Practices, EU Directives

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Світові фінансові кризи показали, що вразливість фінансової системи пов'язана з основною функцією банків – депозитно-кредитними операціями, які можуть вплинути на так звані процеси bank runs, що призводять до системної кризи та соціальних потрясінь у цілому. Тому необхідно не тільки намагатися знижувати ризики діяльності банків, а й запроваджувати системи ефективного нагляду за виконанням вимог та нормативів щодо запобігання цих ризиків. Одним із напрямів роботи є дослідження процесів регулювання та нагляду банків в Україні та перспектив імплементації рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду та директив ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми

і на які спирається автор. Одночасно з Базельською угодою і відповідно до його рекомендацій в Європейському Союзі була розроблена нова Директива щодо достатності капіталу, так звана Capital Adequacy Directive [1]. На відміну від Базеля-II, орієнтованого, головним чином, на великі міжнародні банки, ця Директива застосовується до всіх кредитних установ та інвестиційних компаній ЄС. Діяльність Банківського союзу ґрунтується переважно на двох основних ініціативах: єдиному механізмі контролю (Single Supervisory Mechanism) та єдиному механізмі вирішення (Single Resolution Mechanism), які, своєю чергою, засновані на підставі загальної фінансової нормативної бази.

Ключовим моментом банківського регулювання в Україні є наявність відповідних законів та регулюючих постанов НБУ, які координують

звітність, дотримання нормативів та управління ризиками. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національний банк», банківське регулювання є однією з функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства. Під банківським наглядом Закон розуміє систему «контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів для забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку» [2]. Схоже визначення цілей банківського нагляду дає ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [3]. В абзаці 6 також указується, що НБУ «застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності».

Відповідно до вимог законів України «Про Національний банк» та «Про банки і банківську діяльність», затверджено «Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [4]. Інструкція розроблена відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів. Ця Інструкція вводиться для забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також для запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Нагляд та регулювання у банківській системі України є слабким порівняно з міжнародними стандартами, тому необхідне детальне дослідження перспектив утілення сучасних методик Базельського комітету та міжнародних банків у сучасний банківський нагляд та регулювання в Україні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Головною метою цієї роботи є дослідження процесу становлення банківського нагляду та регулювання в Україні та визначення відповідності цього процесу рекомендаціям Базельського комітету з банківського нагляду та директивам ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Становлення банківського регулювання та нагляду в Україні пов'язане з економічними реформами. Підготовчий етап був пов'язаний зі спробою державного (директивного) реформування банківської системи колишнього СРСР за здійснення курсу на перебудову економіки, проголошеного урядом Радянського Союзу. На цьому етапі розвитку банківської системи українські комерційні банки реєструвалися

у Москві як комерційні банки, створені на основі установ державного банку СРСР, що продовжували діяти зі статусом державних банків, галузеві та відомчі комерційні банки чи банки міністерств, філії великих російських комерційних банків та державні й коопераційні комерційні установи, що мали право здійснювати банківську діяльність.

Перший етап становлення банківського нагляду в Україні розпочався з проголошення незалежності, створення Національного банку та прийняттям низки законів, які почали регламентувати банківську діяльність. Першим таким законом став Закон «Про банки і банківську діяльність», який був ухвалений Верховною Радою України 20 березня 1991 р. Цим документом було проголошено створення самостійної дворівневої банківської системи України ринкового типу, перший рівень якої становить НБУ, другий – інші банки. Банківське регулювання в Україні здійснюється Національним банком, адже саме цей державний орган наділений спеціальною компетенцією у сфері управління банківською системою. Законодавство визначає форми банківського регулювання. Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком у таких формах, як адміністративне регулювання та індикативне регулювання.

У сукупності форми банківського регулювання спрямовані на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що дає змогу забезпечувати рівні умови під час здійснення діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільності банківської системи країни. У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, відповідно до цього Закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог, установлених відповідно до ст. 66 цього Закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи.

На підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність» відбулася перереєстрація комерційних банків в Український книзі реєстрації банків. В більшості комерційних банків відбулися істотні зміни складу їх засновників. Так, наприклад, державні комерційні банки («Промінвестбанк», АКБ «Україна», «Укрсоцбанк») були акціоновані їх пер-

соналом і окремими клієнтами. У цей період також створюються нові банки, які залучають приватний капітал, капітал спільних підприємств, акціонерних товариств. Цей період у розвитку України як незалежної держави характеризується подоланням значних економічних труднощів на шляху до становлення ринкової економіки в умовах несприятливої економіко-політичної ситуації. У цей час в умовах жорсткої інфляції, скорочення обсягів виробництва, прийняття непопулярних макро-економічних рішень було створено значну кількість дрібних комерційних банків, метою яких було обслуговування попиту на короткотермінові кредити для торгівлі та отримання прибутків від гри на інфляційних процесах в економіці. Так, протягом 1993 р. в Україні було створено до сотні дрібних комерційних банків такого типу. У 1993–1994 р. було започатковано проведення радикальних економічних реформ із застосуванням монетарних заходів управління економікою. Для проведення таких реформ у банківській системі було встановлення НБУ в 1994–1996 рр. єдиних правил діяльності банків. Такими правилами стало прийняття у 1996 р. «Положення про комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків», яке було прийнято вслід за такими положеннями, як «Про порядок створення і реєстрації комерційних банків» та «Про порядок ліцензування банків України». Відповідно до положення про нагляд та регулювання та у зв'язку з затвердженням Правлінням Національного банку України положень «Про порядок створення і реєстрації комерційних банків» та «Про порядок ліцензування банків України», були передані функції і повноваження комісії з питань ліцензування банків на право здійснення операцій із валютними цінностями до комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Комерційні банки різних видів і форм власності створюються у вигляді акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю відповідно до законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про підприємство», «Про обмеження монополізму та недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» та інших законодавчих актів України й нормативних актів Національного банку України (преамбула зі змінами, внесені згідно з Постановою Нацбанку № 10 від 20.01.97). Указом Президента України від 5 жовтня 1995 р. № 913/95 було затверджено Положення про Міжвідомчу консультативну раду з питань діяльності банків. Основним завданням Міжвідомчої ради є підготовка рекомендацій Президентові України з питань грошово-кредитної, фінансової та податкової політики, банківської справи та банківського нагляду.

Завдяки таким діям удалося призупинити інфляцію, неприйнятно швидке зростання цін та падіння виробництва. Фактом фінансової стабільності стало в 1996 р. також проведення грошової реформи в Україні та зростання зацікавленості до української економіки з боку зарубіжних фінансо-

вих організацій. У період 1994–1996 рр. в Україні було зареєстровано 14 представництв іноземних банків та банків за участю іноземного капіталу. За цей час іноземні інвестиції в економіку України зросли в чотири рази – з 366,9 млн. дол. США до 1 млрд. 223 млн. Якщо проаналізувати досвід проведення економічних реформ протягом 1993–1996 р., то можна зробити висновки, що ці реформи не були достатньо ефективними, оскільки монетарні заходи не були підкріплені розвитком виробництва, змінами в податковій системі та в досконалому фінансовому законодавстві, що призвело до боргів у бюджетній сфері та спаду виробництва. Наслідками таких реформ у фінансовій системі були низькі темпи розвитку ринку цінних паперів, низький рівень приватизації, що вплинуло на гальмування економічних реформ в Україні. Реформування банківського сектору окреслило також низку проблем, які були пов'язані з банківським менеджментом, зокрема з банківськими ризиками, які належно не досліджувалися (зокрема, кредитний ризик), що спричинило банківську кризу, яка призвела до банкрутства 12 комерційних банків у 1994 р., 20 – у 1995 р. і понад 100 – у 1996 р.

Другий етап становлення банківського нагляду розпочався у 1997 р., який був пов'язаний із необхідністю досягнення фінансової стабільності. Для досягнення такої мети було розроблено та затверджено в 1998 р. «Інструкцію про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків». Цим положенням регламентувалося до 1 травня 1998 р. запровадити відповідні зміни до програмного комплексу автоматизованого розрахунків економічних нормативів і довести програмний комплекс до відома регіональних управлінь Національного банку України та комерційних банків, у тому числі застосування штрафних санкцій за порушення обов'язкових нормативів та заходів впливу за порушення оціночних показників, порядок проведення економічного аналізу діяльності банків (у тому числі аналіз капіталу банку, якості активів, надходжень, ліквідності, менеджменту). У 1998 р. Президентом України був підписаний Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджене Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів. Також Указом було встановлено, що в разі недоступності вкладу в комерційному банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 грн.

20 травня 1999 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Національний банк України». Відповідно до Закону, Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституція України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк», інших законодавчих актів України та нормативно-право-

вих актів Національного банку України. У Законі було виділено окремий розділ «Банківське регулювання і банківський нагляд», що започаткувало новий етап у банківському нагляді, оскільки у ст. 55 визначено мету та сферу діяльності банківського нагляду: головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Законом визначено, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України. Також у 1999 р. було створено Департамент пруденційного нагляду, відбулися структурні зміни в підрозділах банківського нагляду.

Третім етапом стало вдосконалення системи банківського нагляду (2000–2008 рр.). Наприкінці 2000 р. Верховна Рада України ухвалила нову редакцію Закону «Про банки і банківську діяльність», який сприяв подальшому розвитку нормативної бази, що регулює діяльність банківської системи країни, і зокрема банківського нагляду. Розпочата реструктуризація банківського нагляду в Україні в 2000 р. стала наступним кроком до утвердження банківського нагляду як самостійної структури, що володіє достатніми ресурсами для здійснення своїх функцій. У результаті реструктуризації безвізний і виїзний нагляд значно наблизилися один до одного, були вдосконалені принципи збору та оцінки фінансових звітів і статистичної інформації, посилена спроможність органів нагляду оцінювати наглядову інформацію за допомогою виїзних перевірок та зовнішніх аудиторів. Для виконання цих функцій був створений Генеральний департамент банківського нагляду, до якого входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків.

Дуже відповідальним для банківської системи України був 2001 р., оскільки було започатковано нові стандарти нормативного забезпечення діяльності банків відповідно до вимог нового Закону «Про банки і банківську діяльність». Згідно зі ст. 19 Закону та Законом «Про Національний банк України», визначено основні складники процесу ліцензування. Серед основних нормативних документів, прийнятих Національним банком, були: Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні; Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень; Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій; Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок; Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства тощо. Важливим питанням банківського регулювання, яке постало у цих документах,

було необхідність утримання ринкових ризиків банків на мінімальному рівні. Це питання стало підніматися в Україні в 2006 р. У міжнародній практиці це питання підпадає під державне регулювання. В Україні воно регламентовано Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», Постановою «Про порядок визначення рейтингових оцінок із рейтинговою системою CAMELS». У 2003 р. Національним банком України прийнято нову концепцію здійснення нагляду за діяльністю комерційних банків «Нагляд на основі ризиків». Суть концепції – створення у кожній банківській установі власних систем управління ризиками. Найсуттєвішою новизною підходу нагляду на основі оцінки ризиків є не оцінка ризиків як таких, що настали, а зміна напряму здійснення оцінки ризиків, тобто оцінка системи управління ризиками в банках.

Протягом 2003–2004 рр. НБУ в рамках діяльності щодо впровадження нагляду на основі оцінки ризиків і надання методологічної допомоги банкам у побудові ефективних систем управління ризиками проводив активну роботу, спрямовану на підвищення рівня корпоративного управління та управління ризиками в банках. Результатом цього процесу стала поява двох основних документів: Методичних указівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків» (далі – СОР) та Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України (далі – Методичні рекомендації), розроблених робочою групою, до складу якої увійшли представники НБУ, банків і спеціалісти Проєкту вдосконалення банківського сектору і пройшли етап обговорення з банками України.

Важким для України з погляду економіки став 2006 р. У цей період залишаються високими девальваційні та інфляційні очікування, існує низка цілком реалістичних загроз для економіки України: подальше підвищення цін на газ; погіршення умов торгівлі в 2006–2007 рр. унаслідок подальшого зростання світових цін на нафту і газ та можливого зниження світових цін на продукцію металургійної та хімічної промисловості; відсутність єдиного бачення у різних політичних сил стратегії (програми) економічних реформ; погіршення інвестиційних та інфляційних очікувань у разі відсутності такої програми. Тому формування стійкого та прогнозованого курсу могло б покращити ці прогнози та вплинути на цінову стабільність. При цьому валютний курс міг виступити стабілізатором цін в очікуваннях населення та бізнес-середовища. Але валютні ризики балансу всієї банківської системи цього року посилювалися, і досить серйозно. Волатильність гривневих ставок була значно вищою, ніж волатильність ставок у будь-якій іншій іноземній валюті. Відповідно, під час розрахунку кредитів на 15–20 років, що їх банки почали активно видавати населенню на купівлю чи будівництво житла, версія кредиту в доларі чи євро є значно простішою для прогнозування чи організації роботи, ніж у гривні.

З огляду на значний обсяг чистих іноземних активів НБУ, Національний банк матиме значні втрати прибутку в разі ревальвації гривні. Для подолання цих негативних явищ у фінансовій системі НБУ застосовує методи регулювання валютного курсу. Зокрема, традиційним методом оцінки валютного ризику в банку є розрахунок та аналіз даних про розміри відкритих валютних позицій на окремі види іноземних валют і банківських металів. Таким чином, НБУ започаткував лімітування та моніторинг як засоби обмеження валютних ризиків банків. Управління відкритою валютною позицією у банку здійснюється шляхом установлення зовнішніх та внутрішніх обмежень на відкриті (довгу/коротку) валютну позицію, як загальну, так і в розрізі іноземних валют, і забезпечення контролю над їх дотриманням у цілому по банку та по філіях.

Зовнішні обмеження встановлюються Національним банком України шляхом уведення для банків – юридичних осіб відповідних економічних нормативів та лімітів, дотримання яких є обов'язковим для банку згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні [4].

Контроль дотримання нормативних значень відкритої валютної позиції у цілому по банку здійснюється Генеральним департаментом активно-пасивних операцій шляхом аналізу оперативних даних про відкриті валютні позиції у розрізі валют та щоденного розрахунку значень нормативів ризику відкритої валютної позиції за формою № 612 «Звіт про дотримання економічних нормативів». Кількість ризику й якість управління ризиком мають оцінюватися незалежно одна від одної. Тобто коли присвоюються окремі оцінки за системою оцінки ризиків, на оцінку кількості ризику не повинна впливати якість управління ризиком, якою б високою чи низькою вона не була. Крім того, сильна капітальна база або високі фінансові показники діяльності не повинні розглядатися як пом'якшуючі фактори для неадекватної системи управління ризиками. Нагляд не повинен робити висновок, що високий рівень ризику – це погано, а низький рівень ризику – це добре. Кількість ризику відображає рівень ризику, який банк приймає на себе в ході ведення діяльності, і чи добре це, чи погано, залежить від того, чи здатні його системи управління ризиками виявляти, вимірювати проводити моніторинг і контролювати цю кількість ризику. Першочерговим завданням банку в процесі управління відкритою валютною позицією є утримання такого її розміру, який дасть змогу в повному обсязі проводити валютообмінні операції за дорученням клієнтів банку, задовольняти власну потребу банку в іноземній валюті та отримувати додатковий дохід від її переоцінки. Відповідно до Положення про порядок встановлення НБУ лімітів відкритої валютної позиції, контроль над дотриманням нормативних значень відкритої валютної позиції у цілому по банку здійснюється

Генеральним департаментом активно-пасивних операцій шляхом аналізу оперативних даних про відкриті валютні позиції в розрізі валют та щоденного розрахунку значень нормативів ризику відкритої валютної позиції за формою № 611 «Звіт про дотримання економічних нормативів» [5]. Перегляд лімітів здійснюється за рішенням Правління банку залежно від ситуації на валютному ринку. У разі виникнення потреби в перегляді ліміту відкритої валютної позиції філії юанку надають Генеральному департаменту активно-пасивних операцій письмове звернення з обґрунтуванням необхідності зміни обсягу ліміту, а для короткої відкритої валютної позиції ще й терміну дії ліміту. Відповідно до рішення Правління банку, здійснюється диверсифікація валютного ризику шляхом внутрішнього системного перерозподілу валютних коштів з урахуванням потреб філій у даній валюті. Проведення філіями та структурними підрозділами банку операцій з іноземною валютою, які мають вплив на розмір відкритої валютної позиції банку та що обліковуються за балансом у сумі, еквівалентній понад 500 тис. дол. США, в обов'язковому порядку узгоджується з Генеральним департаментом активно-пасивних операцій банку. Генеральним департаментом активно-пасивних операцій здійснюється аналіз джерел формування відкритої валютної позиції у цілому по банку та по філіях за допомогою використання програми «Джерела формування відкритої валютної позиції банку» [6].

Важливість адекватних систем ризик-менеджменту відображена у Постанові Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361, якою схвалено «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» [7].

«Рекомендації до системи управління окремими видами ризиків» стосуються складників системи управління кожним із перелічених ризиків (кредитного, ліквідності, зміни процентної ставки, ринкового, валютного, операційно-технологічного, репутації, юридичного, стратегічного), а також додаткових заходів, які сприятимуть ефективнішому управлінню ними. Розділ розрахований на використання у практичній роботі з управління окремими видами ризиків. Цей документ має виключно рекомендаційно-роз'яснювальний характер і його застосування банками є суто добровільним.

Процес упровадження системи контролю й управління фінансовими ризиками залежить від особливостей діяльності і цілей конкретного банку, тому він розробляється з урахуванням специфіки кожного банку індивідуально і може займати різний часовий інтервал, наприклад від трьох місяців до двох років. Це залежить від ступеня готовності банку і поставлених завдань. Окрім того, він може охоплювати різні напрями діяльності й залежно від цього – різні підрозділи банку.

Наступний етап еволюції банківського нагляду був пов'язаний з економічною та фінансовою кризою. Так, за даними НБУ, якщо станом на початок 2004 р. валовий зовнішній борг України становив \$ 23 811 млн., то на початок жовтня 2008 р. – \$105 429 млн. Окрім того, починаючи з 2006 р. Україна мала від'ємне сальдо зовнішнього торговельного балансу: у 2006 р. – \$3 068 млн., у 2007 – \$8 152 млн., за перші дев'ять місяців 2008 р. – \$10 071 млн. Для стабілізації фінансового ринку та допомоги комерційним банкам Національний банк України залучив \$16,5 млрд. кредиту від МВФ. У листопаді цього року було залучено кредит у розмірі 3 млрд. грн. для покриття бюджетного дефіциту. Також урядом прийнято низку антикризових нормативних актів, зокрема у сфері будівництва та банківській сфері. У жовтні 2008 р. НБУ «з метою нейтралізації впливу зовнішньої фінансової кризи» Постановою № 319 частково обмежив активні операції банків, заборонив дострокове виконання договорів по внесках і ввів п'ятипроцентний коридор коливань курсу на готівковому ринку [8]. Передбачалося, що ці обмеження діятимуть до стабілізації банківської системи України. Повідомлялося, що Постановою № 413 від 5 грудня 2008 р. Нацбанк скасував дію своєї антикризової Постанови № 319. Постановою № 319, зокрема, вводилася заборона на дострокове розірвання договорів про депозити. Однак згодом банк відзначив, що вказаний пункт Постанови № 319 залишається в силі. У першій половині червня 2009 р. урядом було націоналізовано три проблемні банки: «Укргазбанк», «Родовід Банк» та «Київ». Загалом було витрачено 9,57 млрд. грн. на облігації внутрішньої державної позики, якими уряд мав сплатити за банки, а потім за ці державні облігації банки отримають «живі» кошти в НБУ. В «Укргазбанку» уряд отримає 84,21% акцій за 3,2 млрд. грн., у «Родовід Банку» – 99,97% за 2,809 млрд. і в банку «Київ» – 99,93% за 3,563 млрд. грн. Кризові явища, які відбувалися в економіці протягом 2007–2011 рр., змусили НБУ переосмислити банківський нагляд та регулювання та визначити, що «події останньої світової економічної та фінансової кризи довели, що цінова стабільність є необхідною, але недостатньою умовою досягнення стратегічних цілей економічного розвитку». Головним уроком криз 2008–2009 рр. було те, що банківський менеджмент, зокрема регулятор, недооцінював важливість ризиків зміни курсу валюти. Зростання валютного курсу долара до гривні з 5 грн. до 8 грн. вплинуло на здороження кредитів в іноземній валюті та на збільшення навантаження на бізнес. Це призвело в кінцевому підсумку до від'ємного операційного результату в багатьох банках на початок 2014 р., а це означає, що банки здійснювали платежі за кошти населення. З огляду

на це та відповідно до законодавства України, грошово-кредитна політика також повинна спрямовуватися на сприяння стабільності банківської системи (як ключової умови забезпечення фінансової стабільності в державі). Так, якщо в 2011 р. приріст обсягів кредитування банками реального сектору становив 14,9%, то за сім місяців 2012 р. – 1,6%. Така нестабільність пов'язана насамперед із наявністю значних зовнішніх ризиків та невизначеністю щодо подальшого розвитку ситуації на ринках. З урахуванням визначених законодавством повноважень діяльність Національного банку в банківському нагляді повинна насамперед концентруватиметься довкола сприяння стабільності банківської системи, тому у співпраці з іншими фінансовими регуляторами було задекларовано розпочати роботу з побудови системи моніторингу та оцінки стабільності фінансового сектору. Передбачалося активна участь Національного банку й у вирішенні питань щодо розвитку фондового ринку, зокрема у реформуванні та забезпеченні ефективного функціонування національної депозитарної системи.

Для досягнення цих цілей було прийнято Постанову Правління Національного банку України від 25 січня 2012 року № 23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», зареєстровану в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2012 р. за № 231/20544; станом на 01.01.2013 здійснити розрахунок резервів згідно з вимогами Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.08.2000 за № 474/4695 (зі змінами); Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих утрат від дебіторської заборгованості, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 13.12.2002 № 505, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.01.2003 за № 1/7322 (зі змінами); Положення про порядок формування резерву під операції банків України із цінними паперами, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 02.02.2007 № 31, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05.03.2007 за № 189/13456 (зі змінами), і в строк та за формою, установлені Національним банком України, проінформувати Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку України та Постанову Правління Національного банку України від 11 березня 2013 р. № 82 «Про затвердження Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іно-

земній валюті з позичальниками, у яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки», зареєстровану в Міністерстві юстиції України 29 березня 2013 р. за № 519/23051. Банк визначає суму коштів для резервування на окремому рахунку в Національному банку виходячи з обсягу резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями в іноземній валюті, сформованого згідно з вимогами Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, згідно з Постановою Правління Національного банку України від 08 жовтня 2013 р. № 399 «Про внесення змін до Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки».

Впродовж останніх років банківська система України зазнала докорінних змін. Це частково зумовлювалося несприятливою економічною кон'юнктурою на тлі військового конфлікту та втрати значної частини економічного та інфраструктурного потенціалу, більш ніж трикратним падінням курсу гривні й, як наслідок, значними втратами платоспроможності бізнесу та населення.

Під тиском макроекономічних та політичних шоків у сукупності з військовим конфліктом наявні проблеми у банківській системі вилилися у системну банківську кризу 2014–2016 рр.

В бюлетені МВФ від 19 січня 2016 р. «Перспективи розвитку світової економіки» сказано, що в наявній глобальній ситуації, яка характеризується значною невизначеністю, завданнями країн, які розвиваються, є продовження структурних реформ для стимулювання розвитку, сприяючого інноваціям ділового середовища [9]. Ці завдання, на нашу думку, координуються з основними напрямками реформування фінансового сектору України, які окреслено в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [10]. Згідно із цією програмою, головною метою розвитку фінансового сектору України до 2020 р. є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. У програмі визначено ознаки системних проблем у фінансовому секторі України. Серед них: незбалансована база активів і пасивів банків, співвідношення кредитів до депозитів сягнуло пікового значення 226,7% у 209 р. та становило 158,8% на кінець I кварталу 2015 р., з I кварталу 2014 р. до II кварталу 2015 р. 47 банків, із них один системно важливий банк, було оголошено неплатоспроможними, недостатні розміри власного та регулятивного капіталу банків унаслідок погіршення

якості кредитів й інших активів і доформування резервів за активними операціями з початку 2014 р. Одним зі шляхів створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору є наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету шляхом упровадження рекомендацій Базель III. Зокрема, згідно до Комплексного плану заходів на виконання Програми, планується удосконалення систем регулювання та нагляду за фінансовим сектором, продовження переходу від нагляду на основі правил (compliance based supervision) до нагляду та оверсайта на основі оцінки ризику (risk based supervision) та принципів постійного упереджувального моніторингу (з 1.04.2015 до 31.12.2016), а також упровадження нових вимог до капіталу банків відповідно до принципів Базель III та вимог ЄС (з 1.01.2015 до 31.12.2019).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу на основі видання інструкцій, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків.

На нашу думку, існують реальні проблеми реалізації цих планів, оскільки, як показує досвід зарубіжних країн, проекти втілення Базельських стандартів для банків дуже складні та витратні. Ускладнення процесу регулювання впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків. Тому існує великий сумнів, що в умовах кризи фінансової та банківської системи знайдуться ресурси для запровадження нових стандартів Базельського нагляду. Крім того, за останні роки не велося ніякої підготовчої роботи до запровадження стандартів Базельського комітету, зокрема Базель II та Базель III, які є проміжними для втілення Базель III. Існує стара система нормативів, яка дає змогу мінімізувати витрати на ризик-менеджмент для керівництва банків, оскільки управління ризиками є формальним процесом виконання нормативів. Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу шляхом видання інструкцій, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків. Аналіз еволюції світових систем банківського нагляду показує, що особливості історичного й економічного розвитку країни впливають на побудову системи банківського нагляду. Досвід країн Центральної, Східної Європи та США у застосуванні стандартів банківського нагляду демонструє, що, згідно з міжнародними принципами, ефективна система банківського нагляду повинна мати цілі, операційну незалежність, прозорість, надійність, ресурсну базу. Це питання є дуже актуальним для банківської системи України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Council Regulation (EU) № 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions, OJ L 287. URL: <http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/>
2. Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679 – XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
4. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова НБУ № 368. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
5. Щодо форм статистичної звітності про дотримання банками лімітів відкритої валютної позиції: Лист НБУ. 2009. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v2203500-09>.
6. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України та встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку: Постанова НБУ № 290. 2005. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0946-05>.
7. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова НБУ № 361. 2004. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
8. Про додаткові заходи щодо діяльності банків: Постанова НБУ № 319. 2008. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0319500-08>.
9. Перспективи розвитку світової економіки / Бюллетень МВФ від 19 січня 2016 р. URL: <http://www.imf.org/external/index.htm>.
10. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління НБУ від 18.06.2015 № 391. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog>.